

QARAQALPAQ DRAMATURGIYASINIŇ SÓNBS JULDIZI

Perijamal Turғанbaeva

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti tayanış doktorantı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14208306>

Annotatsiya. Bul maqalada K.Raxmanovtın ómiri hám dóretiwshiligi, dramaları haqqında maǵlıwmat, drama janrı haqqında sóz etiledi.

Gilt sóz: drama, dramaturg, pesa, komediya, dramaturgiya.

THE ETERNAL STAR OF KARAKALPAK DRAMATURGY

Abstract. This article provides information about the life and work of K.Rakhmanov, his dramas and drama genre.

Key word: drama, playwright, play, comedy, dramaturgy.

НЕИЗГЛАДИМАЯ ЗВЕЗДА КАРАЛПАКСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

Аннотация. В статье собраны сведения о жизни и творчестве К.Рахманова, драмах и жанре драмы

Ключевые слова: драма, драматург, пьеса, комедия, драматургия.

Búgingi kúnde xalqımız turmısınıń bárshe tarawlarında kóplegen ózgerisler bolıp atır hám bul ózgerisler qaraqalpaq tiliniń ele de rawajlanıp bayıwına sezilerli dárejede tásir etpekte.

Qaraqalpaq til bilimi aldında ata-babalarımız qaldırıp ketken mádeniy miyrasların úyreniw, onı búgingi hám kelesi áwladqa jetkeriw, qaraqalpaq tili rawajlanıwınıń zaman menen birge bolatuǵınlıǵın ilimiy jaqtan dálillew, qaraqalpaq til bilimi máselelerin búgingi kúnniń talaplarınan kelip shıǵıp izertlew, olardı tártipke túsiriw sıyaqlı áhmiyetli wazıypalar tur.

Milliy mánáwiyatımızdın sarqılmas bulaǵı bolǵan ana tilimizdi hár tárepleme izertlew, rawajlandırıw, jetilistiriw biziń hár birimizdın wazıypamız. Prezidentimiz aytqanıday “Biz xalqımızdın táǵdiri, erteńgi kúni haqqında oylar ekenbiz, eń áweli, milletimizdın hasıl pazıyletlerin, ájayıp úrp-ádetlerin, biytákirar kórkem ónerimiz hám ádebiyatımızdı, ana tilimizdi kóz qarashıǵınday saqlawımız zárúr”.¹ Solay eken, ana tilimizdi ata-babalarımız bizge miyras etip ketkeninen de bayıtıp, kórkeytip onı keyingi áwladlarǵa jetkeriwimiz kerek.

XX ásir dúnya xalıqları ádebiyatı sıyaqlı qaraqalpaq xalqı ádebiyatı da birneshe júzlegen talant iyeleri hám olar dóretken shıǵarmalar hár túrli temalarǵa, janrlarǵa bay bolıp, xalqımızdın ádebiy sawatlılıǵın elede asırıwǵa, ruwxıy dúnyasın elede bayıtıwǵa xızmet etip, mádeniy ómirinde óziniń belgili izin qaldırdı.

Bul dáwir ádebiyatınıń jánede rawajlanıwına óz úlesin qosqan talant iyeleriniń biri belgili shayır, jazıwshı, dramaturg K.Raxmanov (1942-2004) qaraqalpaq ádebiyatına ótken ásirdeń 60-jılları shayır sıpatında kirip keldi hám óziniń kóp sanlı lirikalıq, liro-epikalıq sonday-aq dramalıq shıǵarmaları menen ádebiyatımızdıń bayıwına úlken úles qostı. Ol 1942-jılı 18-sentyabrde Kegeyli rayonınıń B. Kárimberdiev xojalıǵında (burınǵı Kuybishev) diyqan shańaraǵında tuwıldı.

Mektepti pitirip awıl xojalıǵında miynet etti. 1961-jılı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutınıń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı fakultetine oqıwǵa kirdi.

Ol 1963-1967-jılları áskeriy xızmette boldı. Kelip oqıwın dawam etedi hám 1969-jılı oqıwdı tabıslı pitkerip shıǵadı. Ol miynet jolın dáslep Qaraqalpaqstan radio-televideniesinde redaktor bolıp islewden baslaydı. 1978-jıldan baslap Sapar Xojaniyazov atındaǵı mámleketlik jas tamashagóyler teatrında ádebiy bólimniń baslıǵı, 1981-jıldan baslap 8 jıl dawamında «Ámiwdarya» jurnalınıń poeziya bóliminiń baslıǵı, soń Nókis teleradio orayınıń direktorınıń orınbasarı, Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamınıń kórkem ádebiyattı násiyatlaw byurosınıń direktorı bolıp isledi.

K. Raxmanov qaraqalpaq ádebiyatına ótken ásirdeń 60-jılları shayır sıpatına kirip keldi.

Ol óziniń birinshi shıǵarmasın «1958-jılı «Jetkinshek» gazetasında «Tawıq» degen birinshi qosıǵım basılıp shıqtı. Ózi 6 qatar. Bul meniń ushın shegi joq quwanış alıp keldi»² dep eske aladı shayır. Onıń shayır sıpatına onnan aslam poetikalıq shıǵarması, 12 poeması basılıp shıqtı. Sonday-aq, ol proza janrında da qálem terbetip óziniń «Nóser», «Ólim hám ómir», «Ayralıq qosıǵı» povestleri, «Aqibet», «Payǵambar jasındaǵı kúyew», «Tunǵısh muhabbat» romanların baspadan shıǵardı.

K.Raxmanov prozalıq shıǵarmaları menen epikalıq shıǵarmaların bir-birine qayta islew tajireybesinde sınap kórdi. Qaraqalpaq xalıq dástanı «Edige» tiykarında «Edige» dramasınıń jaǵan esapqa almaǵanda da «O dúnyaǵa mirat» raması tiykarında «Aqibet» romanı, «Payǵambar jasındaǵı kúyew» romanı tiykarında usı atamadaǵı pesasın, «Nóser» povesti tiykarında «Laqqılar emlewxańada» komediyasını jazadı.

K.Raxmanov, ásirese, dramaturg sıpatında belgili boldı. Ol ótken ásirdeń 70-jılları dramaturgiya menen jedel shuǵıllana basladı. Onıń dóretiwshiliginde jámi 27 dramalıq shıǵarması bolıp, onıń 18 pyesasası saxnaǵa qoyıldı. Dramaturgtıń, ásirese, «Kelin», «O dúnyaǵa mirat», «Jaralı júrekler», «Eglengen báhar», «Laqqılar emlewxańada», «Mınlardıń biri», «Edige», «Toǵız tońqıldaq bir sheńkildek», «Raxmet, kelin», «Ínjiqtıń muhabbatı» sıyaqlı dramalıq shıǵarmaları xalıq kewlinen úlken orın iyeledi. Bul shıǵarmalar uzaq jıllar dawamında teatrlarımız saxnalarınan túspesten qoyılıp kelindi. Sonıń menen birge K.Raxmanovtıń dóretiwshiliginde dramanın drama, komediya, tragediya sıyaqlı janrları da orın alǵanın aytıp ótiw kerek.

Ol óziniń bir eske túsiriwinde dramaturgiyaǵa qalay kelgenligi tuwralı bılay degen edi. «Jetpisinshi jıllarda teatrımızǵa tamashagóyler kelgendi qoydı. Bunı televideniениń tásiри dep aytıstı. Biraq ,olay emes edi. Ulıwma, bizde qoyılatuǵın pesa joq eken. Buringı dramaturglerdiń jazıp júrgeni pesa emes edi. Olardı rejissyorlar, aktyorlar qayta jazıp, eplep qoyıp jur eken.

Men televidniede televiziyalıq miniyaturalar teatrın tayarlaǵanlıqtan dramaturgiyaǵa jaqınlasa basladım hám sol waqıtta basshılarımızdıń gewkewi menen pesa jazıwǵa tawekel ettim. 1975-jılı may ayına miynet otpuskasına shıǵıp, «Kelin» komediyasın, «O dúnyaǵa mirat» tragikomediyaşın jazdıım.

Dáslep, «Kelin»di dodalawǵa tapsırdım, ol taza teatrdıń saxnasında iyun ayınıń ishinde bolıp ótti. Dodalawǵa házir aramızda joq B.Ismaylov (obkomnan), A.Xudaybergenov (mádeniyat ministri), dramaturgler J.Aymurzaev, S.Xojaniyazov, T.Jumamuratov, P.Tlegenovlar qatnastı.

Meniń bunday basqospaǵa birinshi qatnasıwım. Dáslep Jolmurza aǵanıń, keyin Tlewbergen aǵanıń pesaları talıqlanıp ótpesten qaldı. Ótedi degen meniń dámem joq edi, biraq, meniń pesam sóz bolıwdan, hámmeniń qabaǵı jadrap qoya berdi. Barinen beter, ondaǵı waqıyalardıń, qaharmanlardıń sıyqaǵı shıqpagan jańalıq ekeni tilge tiyek etildi. Sóytip dramaturgiyaǵa atqan qádemim sátli baslandı. Onı rejissyor Q.Ábdireymov qoyatuǵın boldı.

Kelesi jılı yanvarda «O dúnyaǵa mirat» tragikomdiyam da jaqsı bahalanıp, tek atına narazılıqlar boldı. Biraq men atın ózgertpeytuǵınımdı aytım. Onı rejissyor N.Ańsatbaev qolǵa aldı. Sóytip, 1976-jıldıń báhárinde eki pesam da birinen soń biri saxnaǵa shıqtı. Sonda tamashagóyler teatrdıń áynek-qapıların sındırıp, zalǵa sıymay ketti.

Bir aylap sol awhalda bolıp, teatr qaytadan jańa ómirin basladı desem, maqtanǵan bolmayman».³ Mine, dramaturgtıń bul eske túsiriwlerinen onıń ádebiyatımızdıń hár bir tarawında jemisli miynet etip xalqımız kewlinen ulken orın iyelegenin bilsek boladı.

Demek, K.Raxmanov qaraqalpaq ádebiyatında haqıyqıy dramaturǵı bolıp jetilisti hám onıń dóretiwshiliginiń jemisli bólegi de áyne, usı janr menen baylanıslı.

Onıń dramaturgiyasında hár kúni kúndelikli turmısımızda ushıraytuǵın quwanışlı hám qayǵılı, ókinishli hám kúlkili waqıyalar, ómirimizdegi hár túrli insanlar obrazları hám olardıń minez qulqı, ishki sezimleri, islegen is-háreketleri mısasında súwretlenedi, bul arqalı dramaturg tamashagóylerge óz ómirine degen súyispenshilik, shúkirshilik, sonday-aq, óz qate-kemshiliklerin túsiniwge túrtki bolmaqshıday.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий ўзлигимиз ва мустақил давлатчилигимиз тимсоли (Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг ўттиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи) // «Халқ сўзи». 2019, 22 октябрь.
2. Рахманов К. Пайгамбар жасындагы куйеу. Нокис. «Қарақалпақстан», 2010, 5-бет
3. Рахманов К. «Илхам-аруаклары адамларда болады». Амудария, 1999, № 3, 75-76-бб.